

Kognitivní vývoj, vývoj morálního usuzování

PedF MU, JS 2016
Mgr. Tomáš Kohoutek, Ph.D.

Kognitivní vývoj

- = vývoj poznávacích schopností; Důležité otázky: **jak vývoj probíhá, jaké jsou jeho zdroje, co jej podporuje, co je kdy přiměřené**
- Zahrnuje vývoj jednotlivých subsystémů, ale i změny, které probíhají jako globální **změna stylu či vývojové fáze**
 - Příklad: přechod mezi předškolním a školním věkem předpokládá i vývojovou změnu z „předoperačního stadia“ do „stadia konkrétních operací“ (Piaget)
- Teorie se věnují i **mechanismům a principům** kognitivního vývoje
 - Příklad: „**zóna proximálního vývoje**“ a **otázka přiměřenosti** stimulace (Vygotskij)
 - Teorie **sociálního učení** a popis učení **nápodobou** či **identifikací** apod. jako specifická varianta učení (Bandura)

Obecné přístupy k vývoji myšlení

- Od dětství k dospělosti **nedochází k hlubokým, zásadním změnám ve způsobu myšlení**,
 - vše je otázkou učení založeného na informacích a jejich asociacích (behaviorismus, převládající laická pojetí?)
- Lidé se rodí se **značnými intelektovými schopnostmi**,
 - vývojové úkoly souvisejí s tím, že je **třeba se vypořádat s kulturními artefakty** pronikajícími do prostředí člověka (L. S. Vygotskij)
- Rozvoj poznání je rozvojem struktur a ty jsou u dětí a dospělých **kvalitativně odlišné**.
 - Člověk si teprve osvojuje repertoár intelektuálních mechanismů, které mu umožní vyrovnat se se světem – uspořádat myšlenky a zkušenosti, moci předvídat; pokud existuje racionální poznávání, je alespoň zčásti racionální i jeho vývoj (**genetická epistemologie** J. Piageta)

Sociokulturní teorie: Lev Semjonovič Vygotskij (1896 – 1934)

- Vývoj neprobíhá ve vzduchoprázdnu, ale v kultuře: dětské objevy, vyšší mentální funkce jsou **internalizací** vztahů s okolím, **sociální interakce se „zkušenějšími“**
- **Zóna nejbližšího (proximálního) vývoje:**
 - vzdálenost mezi aktuální úrovní výkonu a potenciální vývojovou úrovní může být snáze překonána **ve spolupráci** s učitelem či jiným dospělým nebo i vyspělejším dítětem.
 - částečně rozvinutá oblast; latentní možnost, která se projevuje pod vlivem dospělejších
 - vývoj jedinců probíhá „intenzivněji“ **v kontextu sociálního chování**; záleží ale na přiměřenosti stimulace („trefit se“ do zóny **proximálního vývoje**)

Sociálně-kognitivní teorie učení (Albert Bandura)

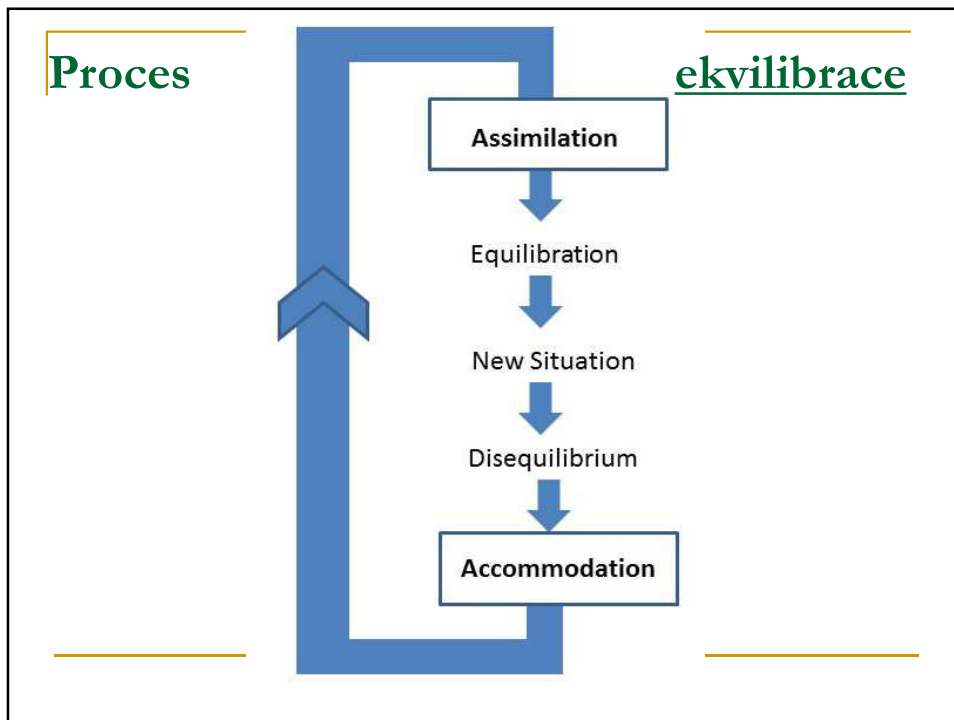
- **pozorování a imitace** (nápodoba) chování druhých lidí (význam **modelů chování**)
- Vývoj jako „reciproční determinismus“
 - interakce dítěte a soc. prostředí; imitace, identifikace
- Vztah nápodoby a posilování naučených spojení
- Pojem **self-efficacy** („osobní zdatnost, účinnost“) – předškolní, školní věk... (srov. Erikson); „opačný“ koncept: **naučená bezmocnost**

„Genetická epistemologie“: Jean Piaget (1896 – 1980)

- švýcarský biolog a psycholog
- vycházel z pozorování vlastních dětí (měl 3)
- strukturalistický přístup ke kognitivnímu vývoji
- kognitivní schémata
- proces diferenciacce probíhá cestou **asimilace** (použití vytvořeného schématu na nový objekt) a **akomodace**

Asimilace, akomodace a vývoj kognitivních schémat

A

Banging is a favorite **scheme** used by babies to explore their world . . .

B

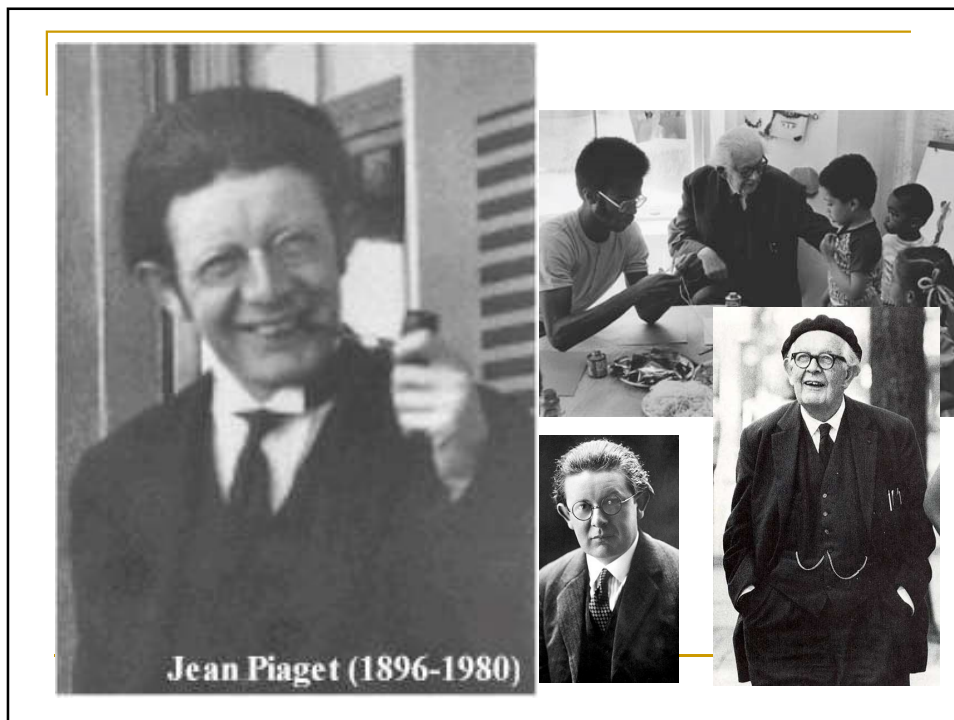
. . . And **assimilation** occurs when they incorporate new objects into the scheme.

C

Accomodation occurs when the new object doesn't fit the existing scheme.

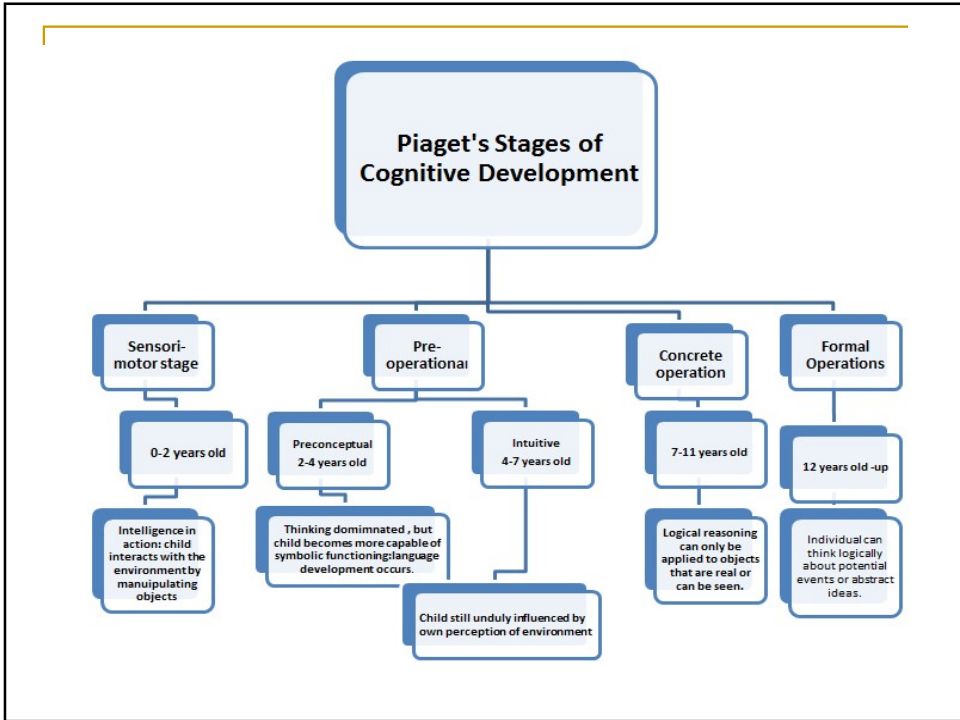
Jean Piaget (1896 – 1980)

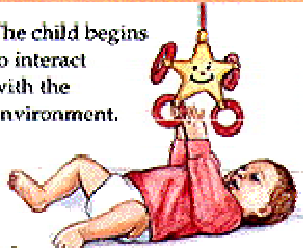

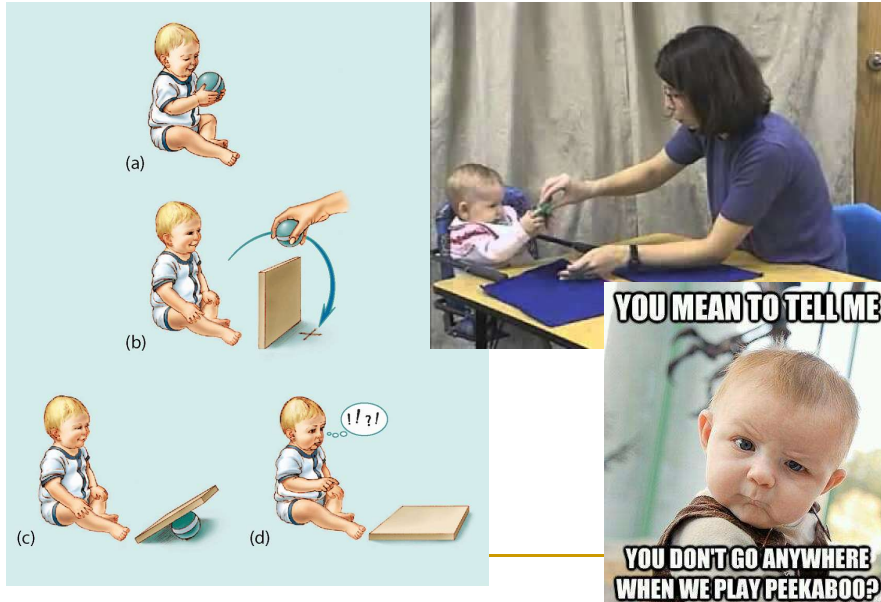
Kognitivní vývoj – stádia

- období **senzomotorické inteligence** (do 2 let)
 - velká role vrozených dispozic, vše probíhá „tady a teď“, vytváří se pojetí trvalosti objektu; „kruhový vývoj“
 - **předoperační období** (2 – 7 let)
 - **předpojmové a symbolické myšlení** (2 – 4 roky): egocentrismus, animismus, dosud ne kategorie, logika, hierarchie, také neschopnost správně posoudit fyzikální vlastnosti věcí (stálost objemu apod.)
 - **názorné a intuitivní myšlení** (4 – 7 let): intuitivní souvislosti – role bezprostředního vnímání, fantazie, naivních představ, schopnost vnímat v daném okamžiku pouze jeden aspekt problému
- následují:
- období **konkrétních operací** (7 – 12 let): vzniká logické myšlení, schopnost grupovat operace – pojmout více aspektů problému, schopnost třídění, řazení, hierarchizace
 - období **formálních operací** (rozvoj od 12 let): abstraktní myšlení, dedukce, abstrakce

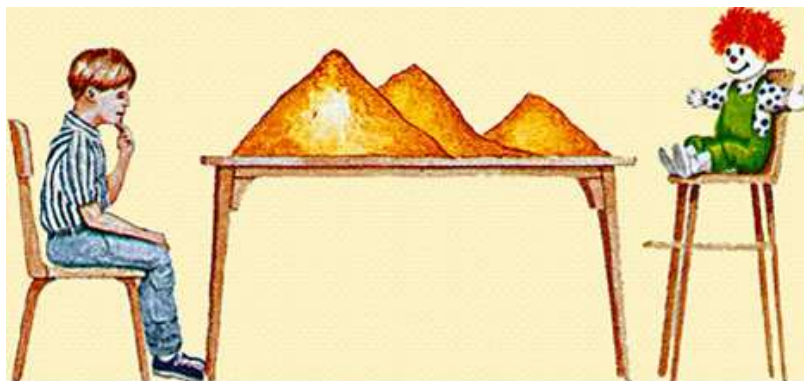

SENSORIMOTOR STAGE	PREOPERATIONAL STAGE
<p>The child begins to interact with the environment.</p> <p>0-2</p>	<p>The child begins to represent the world symbolically.</p> <p>2-6 or 7</p>
CONCRETE OPERATIONAL STAGE	FORMAL OPERATIONAL STAGE
<p>The child learns rules such as conservation.</p> <p>7-11 or 12</p>	<p>The adolescent can transcend the concrete situation and think about the future.</p> <p>12-Adulthood</p>

Stabilita (permanence) objektu

Egocentrismus (vs. teorie mysli)

Piaget's "3 mountains" egocentrism test:

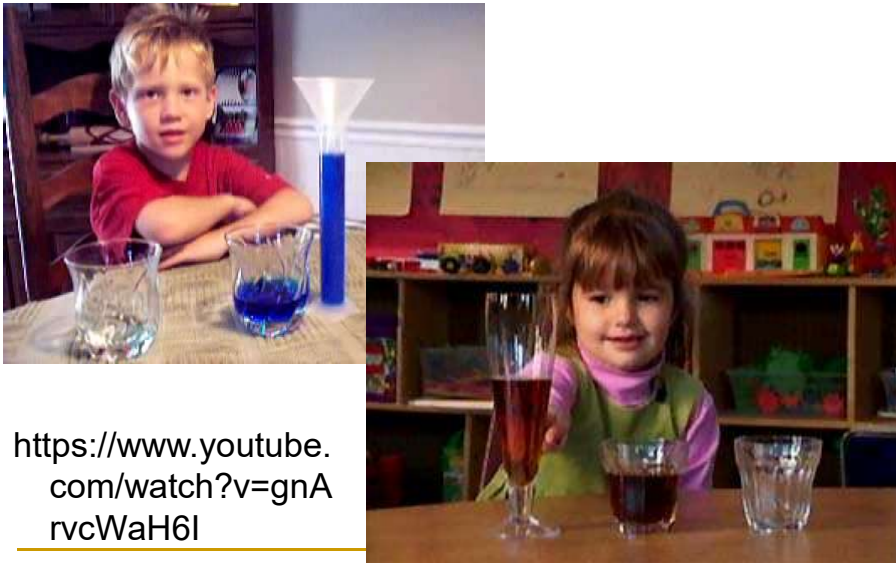
"Draw how the mountains would look from the doll's point of view."

<https://www.youtube.com/watch?v=OinQFgslbh0>

Princip zachování množství

Princip zachování objemu

<https://www.youtube.com/watch?v=gnArvcWaH6I>

Balanční úkol

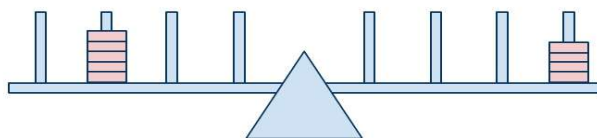

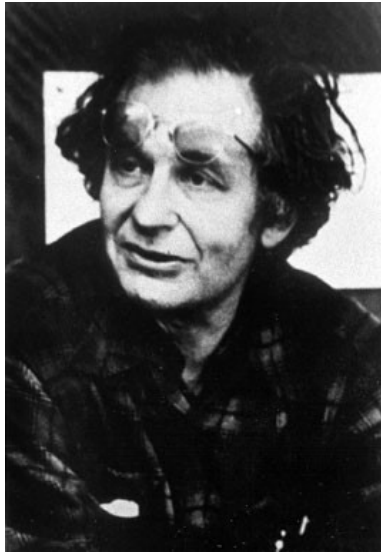
Figure 2.1
Will the scale tip left, tip right, or balance?

Piaget: vývoj morálního usuzování

- **Předoperační období:**
 - **1. stádium: počátky pojetí pravidel**, patrných v rámci symbolické hry, kdy každé dítě má sklon dodržovat vlastní pravidla, která odpovídají především jeho přáním, neslouží kolektivním účelům (spolupráce, soutěžení)
 - **2. stádium:** (poč. kolem 5. roku) – **smysl pro povinnost dodržovat pravidla** (neměnná, daná autoritou, povahy „fyzikálního zákona“); činy se neposuzují podle motivů, ale podle následků
- **Období konkrétních operací:**
 - **3. stádium: sociální konvence**, pravidla jsou záležitostí společné dohody a mohou se měnit, pokud účastníci souhlasí, při hodnocení činů jsou důležité i úmysly
- **Období formálních operací:**
 - **4. stádium:** dospívající vytvářejí pravidla pružná - tak, aby byli schopni **vypořádat se se situací, se kterou se ještě nesetkali**

Rozšíření koncepce morálního vývoje: Lawrence Kohlberg (1927 – 1971)

- Vycházel z Piagetova pojetí
- **Pozorování** dětí a dospívajících a **rozhovory** s nimi
- Identifikoval **šest stádií** morálního vývoje, sdružených do tří úrovní
- Svou koncepci ověřoval empiricky – pomocí hypotetických **dilemat**
- Podobně jako Piaget dokládal, že *dítě je činitelem vlastního morálního vývoje – morálku nemá „osvojenou“ na základě výchovy a vlivu rodičů, ale prochází zákonitým vývojem*

- **(0 – předmorální stádium:** rozlišování **libého** /zábavné, napínavé, dobré/ a **nelibého** /co působí bolest, strach.../, není představa pravidel, autority, povinností...)
- **úroveň I – předkonvenční morálka:** **hedonistické následky**, fyzická moc
 - 1. orientace na **poslušnost**, vyhnutí se trestu
 - 2. orientace na **odměnu** – přizpůsobuji se, abych získal odměnu, aby se mi vrátilo, co jsem poskytl
- **úroveň II – konvenční morálka** (nejen „konformní“)
 - 3. orientace na **to, být „hodným dítětem“**, vyhnutí se nesouhlasu
 - 4. orientace na **autoritu, právo a řád** (dodržování zákonů, pravidel, povinností – vyhýbání se pocitům viny za nedodržování)
- **úroveň III – postkonvenční morálka** (autonomní, orientovaná na principy nezávislé na autoritě)
 - 5. orientace na **společenskou smlouvu** – principy obecně uznávané jako důležité pro všeobecný prospěch
 - 6. orientace na (samostatně zvolené) **univerzální etické principy** – spravedlnost, důstojnost, rovnost...

Následovníci, kritika

- Z feministických pozic **Carol Gilliganová** – ženy kladou větší důraz na potřeby ostatních, společenskou souhru v tomto smyslu, než na abstraktní principy
- cílem morálního vývoje není pouze rozvinutí etiky spravedlnosti, nýbrž také etiky účasti (care)
- Kohlberg s Piagetem předpokládali úzkou vazbu mezi kognitivním a morálním vývojem, patrně však podcenili schopnost dětí morálně usuzovat
- **Dennis Krebs**: morální usuzování v reálném životě je jiné než při řešení „testovacích“ dilemat

K promyšlení: „Heinzovo dilema“

V jedné daleké zemi umírala žena, která onemocněla zvláštním druhem rakoviny. Existoval lék, o němž si lékaři mysleli, že by mohl ženu zachránit. Šlo o určitou formu rádia, kterou jeden lékárník v tomtéž městě právě před nedávnem objevil. Výroba byla velmi drahá, avšak lékárník požadoval desetkrát víc, než kolik jej stála výroba. Za radium zaplatil 200 dolarů a za malou dózu s lékem požadovat 2000. Heinz, manžel nemocné ženy, vyhledal všechny své známé, aby si půjčil peníze a usiloval i o podporu úřadů. Shromáždil však jen 1000 dolarů, tedy polovinu požadované ceny. Vyprávěl lékárníkovi, že jeho žena umírá a prosil jej, aby mu lék prodal levněji, nebo ho nechal zaplatit později. Lékárník však řekl: „Ne, já jsem ten lék objevil a chci na něm vydělat nějaké peníze.“ Heinz tím vyčerpал všechny legální možnosti; je zcela zoufalý a uvažuje, zda by se neměl do lékárny vloupat a lék pro svou ženu ukrást.

...řešení

- **1. stádium (poslušnost):** Heinz neměl ukrást lék, protože následkem toho by byl uvězněn
- 2. stádium (osobní zájem):** Heinz měl ukrást lék, protože pak by byl mnohem šťastnější, kdyby zachránil svou ženu, i kdyby byl odsouzen do vězení
- 3. stádium (hodné dítě):** Heinz měl ukrást lék, protože to jeho žena očekávala.
- 4. stádium (zákon):** Heinz neměl ukrást lék, protože zákon zakazuje krást
- 5. stádium (společenská smlouva, lidská práva):** Heinz měl ukrást lék, protože každý má právo na život, bez ohledu na zákon. Nebo: Heinz neměl ukrást lék, protože vědec má právo na kompenzaci za své úsilí.
- 6. stádium (univerzální etika, individuální svědomí):** Heinz měl ukrást lék, protože zachránit lidský život je základnější hodnota než právo jiné osoby na majetek. Nebo: Heinz neměl ukrást lék, protože tak porušil zlaté pravidlo cti a respektu.